

VISI FOTO INDRAS SAULESLEJA

Izplīsusi iekškabata

Netīrumi un kožu caurumi virsdrēbē

Liels caurums plecā

Caurumi padusēs

Bojāta poga

Peļu sagrauzta mala

Pirms restaurācijas

Klētiņā uziet SUITU MĒTELUS AR TRAKO DRĀŅU ODERĒ

Suitu tērpa krāšņums, nostrādāts līdz pēdējai vīlei un izšūtajam dzīparam, piesaista uzmanību līdz pat mūsdienām, it īpaši daudzveidīgās un košās sievu villaines. Populārāko no tām dēvē par trako drānu. Tieši šī villaine likta oderē diviem suitu ziemas mēteļiem, ko restaurējusi tekstiliju restauratore–vecmeistare Indra Saulesleja. Tas ir skaisti, silti un arī neparasti. Līdz šim šādi darināti mēteļi nav uzieti.

Pēc restaurācijas

Annas un Teodora Brūkļu klētiņā glabāto mēteli bija krītni sagrauzušas peles un kodes. Restaurācijas gaitā izdevies saglabāt unikālo suitu kultūras un tradīciju mantojuma līcību, kam par oderi izmantota suitu sievu košā trakā drāna.

Alsungas pagasta "Dižarājos", kur savulaik saimniekoja suiti Anna un Teodors Brūkļi, ziemās valkāti silti mēteļi. Kad 2022. gadā Brūkļu pēcnācēji uzdāvināja divus tādus mēteļus – vienu sieviešu un vienu vīriešu – biedrības "Etniskās kultūras centrs "Suiti"" izveidotajai Suitu mantojuma krātuvei, nebija šaubu: tie ir nozīmīgi suitu kultūrtelpas liecinieki. Šie apģērbi pašūti īpašā veidā, jo tiem kā odere izmantota sievu skaistā rūtainā villaine – trakā drāna. Šādi mēteļi līdz šim vēl nebija redzēti.

Lai unikālos suitu ziemas tērpus saglabātu nākamajām paaudzēm, tiem steigšus bija nepieciešama restaurācija, ko veica tekstila izstrādājumu restauratore–vecmeistare Indra Saulesleja. Detalizētāk restauratore pastāstīja "Ilustrētajai Pasaules Vēsturei" par vīru mēteļa saglabāšanu, bet līdzīgi darbs risinājās, arī restaurējot sieviešu mēteli.

Glabāts dzimtas māju klētiņā

Mēteļus uzgāja "Dižarāju" sētā esošās klētiņas bēniņos. Tie ir vairāk nekā simt gadu veci, par ko liecina gan dzimtā

saglabātās atmiņas, gan izpēte. Brūkļu ģimenē atceras, ka mēteļi valkāja Teodora Brūkļa tēvs, kas nozīmē, ka tas darināts 20. gadsimta pirmajās divās desmitgādēs. Pēc Pirmā pasaules kara tautiskā ģērbšanās tradīcija daudzviet vairs nebija populāra, bet joprojām saglabājās suitu novadā un Dienvidkurzemē, stāsta biedrības “Etniskās kultūras centrs “Suiti”” vadītāja Dace Martinova. “Zinu suitus, kuri valkāja tautastērpu ikdienā pat vēl 20. gadsimta beigās, par svētku reizēm

nemaz nerunājot,” teic biedrības vadītāja. Dāvināto apģērbu datējums izskaidro, kāpēc vīru mētelis nav darināts suitu tradicionālā stilā – vīru platā un garā mēteļa piegriezumā ar tam raksturīgo ļoti lielo “spārnu” apkakli. Tā sniedzās teju līdz viduklim, un sliktā laikā to varēja pārmest pāri galvai kā kapuci. “Šis ir kažoktipa mētelis, šūts praktiski un taupīgi, izmantojot silto trako drānu par oderi, jo, iespējams, sievas to vairs nevalkāja,” stāsta Dace Martinova.

“Pie manis mētelis nonāca ļoti sliktā stāvoklī, jo glabāts nepiemērotos apstākļos klētiņā,” par restaurācijas gaitas sākumposmu teic Indra Saulesleja. Tērps bija ne tikai ilgstoši valkāts un netīrs, bet arī kaitēkļu un graužēju pamatīgi sacaurumots un sagrauzts. Restauratores darba procesa fotofiksācijās redzams, ka pašaustrais vilnas audums ir pilns putekļu, sienu un salmu atlieku, kā arī ar pleķiem, ko radīja kožu kāpuru ekskrementi. Kāpuri sacaurumoja apģērba priekšpusē, oderi un kabatas, bet

peles sagrauza mēteļa kreiso plecu un palielu fragmentu aizdares malā. Īpaši sliktā stāvoklī bija iekškabata. “Materiāli trausli, daži fragmenti nebija saglabājušies vispār, un daudz caurumu,” atzīst restauratore.

Kā minēts, šim suitu ziemas mētelim kā odere izmantota trakā drāna. Tomēr tas nav viss. “Villaine stepēta uz vates slāņa un atgādina paštaisītu vatelīnu,” skaidro Saulesleja. Šāds mētelis bija ļoti silts – vilnas audums virspusē un stepēts vilnas audums iekšpusē. Tomēr no restaurācijas viedokļa tas darbu sarežģīja, jo graužēji un kožu kāpuri izbaudīja vilnainos audumus uz nebēdu.

Izsaldē minus 34 grādu aukstumā

Vilnas tekstiliju restaurācija visbiežāk sākas ar izsaldēšanu, jo tas ir efektīvākais veids, kā iznīcināt kodes un to oliņas. “Es to daru mīnus 34–35 grādos. Pētījumi liecina, ka insekti nosalst jau mīnus 20 grādos, bet izmantoju lielāku aukstumu, lai iznīcinātu arī oliņas,” skaidro restauratore. Tāpēc arī konkrētais mētelis vispirms tika izsaldēts lielā aukstumā, bet restaurācija sāka tikai pēc tam, kad mētelis atkal sasildīts.

“Kamēr tekstilija nav sasniegusi restaurācijas darbnīcas temperatūru, nekādi tālāki darbi neturpinās,” stāsta Saulesleja. Varētu padomāt, ka tas taču loģiski, jo ko gan iesākt ar ragā sasalušu audumu? Tomēr, kā skaidro restauratore, vilnas šķiedra ir plastiska un nemaz tā nesasalst. Atsaldēšanas process vilnai parasti nemaz nav tik ilgs.

Kad kodes un to oliņas bija izsaldētas, restauratore mēteļi atputekļoja un tīrīja no citiem netīrumiem. “Tas bija ļoti garš process daudz dienu garumā,” atzīst Saulesleja un rāda attēlus ar iespaidīgu netīrumu kaudzi, zem kuras burtiski aprakts atputekļošanai izmantotā putekļsūcēja filtrs. Darbu sarežģīja mēteļa vairākās kārtas. Putekļi un dažādi citi sīki netīrumi bija pārņēmuši ne tikai virsējo audumu un oderi, bet salīduši arī starp oderi, vati un virsaudumu, un arī iekšā pašā vatē.

Biezu un stabilu vilnas audumu tīrīšanai efektīva metode ir to apstrādāšana ar tvaiku. Vilna ir poraina, un netīrumi un putekļi var būt dziļi šķiedrās, bet tvaika mitrais gaiss palīdz tās iztīrīt. Šajā procesā svarīgi sekot līdzi kopējam mitruma līmenim un temperatūrai. Nedrīkst priekšmetu pārlieku samitrināt. Kad tvaikošanas ▶

Kas suitiem mugurā?

Suitu kultūrtelpa atrodas Kurzemes vidusdaļā un aptver trīs pagastus: Alsungas, Gudenieku un Jūrkalnes. Sākot ar 18. gadsimta otro pusi, te veidojas atšķirīgas tērpa iezīmes salīdzinājumā ar pārējo Kurzemi. Suiti ģērbjas košāk, tērpi ir krāšņi krāsu un rakstu ziņā.

SIEVU TĒRPS

 Brunči, ko dēvē arī par lindrakiem vai lindrukiem. Tos sajož ar austu jostu vai slenģeni. Tie ir kupli, gari un, lai būtu vieglāk valkājami, šūti ar augšējā daļu – nieburu.

 Garais krekls, ko velk zem brunčiem. Tam ir bagātīgi izšūtas garas aproces, un virs krekla apkakles liek grezno krāšņi, kas izšūti ar košiem vilnas dzīpariem un pērlēm/smēldzēm.

 Trīs jakas: ikdienas un godu sarkanā jaka, godu melnā jaka jeb vāzī. Vasaras jeb raibā jaka parasti šūta no kokvilnas auduma, domāta vairāk ikdienas darbiem. Visas jakas ir īsas – nosedz tikai brunču niebura daļu.

 Villaine, ko sasprauž kopā ar lielu saktu. Dižos godos velk baltu rakstainu villaini un mēleni, kas ir greznākās starp villainēm.

 Villdrāna (lielais lakats). Ir dažāda veida villdrānas, kur katrai savs nosaukums: populārākā – govkuņģis, zirgu kuņģis jeb kanisters, zīdstrīpa, piecņītene u. c.

 Galvassega sastāv no četrām kārtām: sviedrāta, greznās aubes, ragu lakata un virslakata. Jaunas meitas liek spangu vainagu.

 Kājās auj rakstainās zeķes, pastalas vai kurpes.

VĪRU TĒRPS

 Bikses, ko siltam laikam darina no balta nātina (linu auduma), bet aukstam – no pelēkas vilnas. To aizdarē nav pogu un kasīšu, tikai saitītes un auklas.

 Krekls, ko godiem izraksta tikpat krāšņi kā sievu kreklu. Godu kreklam ir plata un stāvus turēta apkakle, lai redzami izšuvumi.

 Garie svārkī, šūti no pelēkas krāsas biezas vadmalas. Sevišķiem godiem darina spodri baltus dižsvārkus.

 Bruslaku velk svārku vietā vai zem tiem. Tas ir īsāks par svārkī, šūts no pelēka, melna vai tumši zila vilnas auduma, un to apjož ar slenģeni vai ādas jostu ar apkalumiem.

 Mētelis no melnas vilnas, ko šuj garu un platu kā virsuzvalku. Tam ir pāri pleciem laista liela “spārnu” apkakle, ko sliktā laikā var pacelt pāri galvai un pasargāties no lietuses un sniega.

 Veste kā turības pazīme, šūta no divu veidu auduma un pavilkta zem bruslaka.

 Galvā liek rateni.

 Kājās auj rakstainas zeķes, melnus ādas zābakus vai kurpes, vai pastalas.

KAS RADĪJA IZAICINĀJUMUS RESTAURĀCIJAS GAITĀ?

ATBILSTOŠS AUDUMS CAURUMU AIZPILDĪŠANAI

Viens no grūtākajiem uzdevumiem bija piemeklēt un pietonēt audumus caurumu aizpildīšanai. Oderes nostiprināšanai izvēlēta zīda organza bija jānokrāso tā, lai tā atbilstu košās villaines kopējai krāsu gammai.

VIRSĒJĀ AUDUMA CAURUMI

Lai novērstu virsējā audumā peļu izgrauztos caurumus, zem tiem restauratore lika dublējamo* audumu. Tas bija laikietilpīgi un prasīja pacietību. Pirms sākt darbu, bija jāizdomā, kā to izdarīt, lai maksimāli saglabātu oriģinālās šuves un formu, un caurumu vietās restaurācija nesabojātu mēteļa izskatu. Lai dublējamo audumu novietotu zem oriģinālā auduma, restauratore ņēma palīgā pinceti un citus palīgīdzekļus. Dublējamo audumu nostiprināja ar kniepatādām.

BOJĀJUMI GRŪTI PIEEJAMĀS VIETĀS

Restaurācijas gaitā nebija paredzēts mēteļi izjaukt. Tas ievērojami sarežģīja auduma nostiprināšanu, piemēram, izdilušajās un saplīsušajās mēteļa padušu vietās, peļu un kožu sagrauztajā plecu daļā, oderes iekšpusē, roku daļā. Dažās vietās, lai tiktu klāt caurumu nostiprināšanai un aizlāpīšanai, restauratore veica nelielu vīļu demontāžu, bet pamatā viss oriģinālais šuvums tika saglabāts.

Caurumu labošana

Virspuses audumu kožu kāpuri bija sagrauzuši neskaitāmos sīkos caurumos, ko restauratore aizšūva ar roku.

Attēlos redzami dieģu gali rāda, cik daudz mēteļi bija caurumu.

Vienu no lielākajiem izaicinājumiem sagādāja kreisā pleca milzīgā cauruma aizpildīšana.

* Dublēšana ir process, kur atbalsta audums tiek piestiprināts pie oriģināla, lai novērstu esošos bojājumus un palīdzētu objektam saglabāt sākotnējo formu.

Aizdares cauruma labošana

Mēteļa aizdares daļā peles bija izgrauzušas lielu caurumu (A), ko restauratore Indra Saulesleja aizpildīja ar pieskaņotu melnu vilnas dublējamo audumu (B, C).

B

Darba gaita

Pirms

C

Peļu izgrauztajā caurums mēteļa priekšpusē, labi redzams vates slānis, kas piesūts oderes audumam.

Oderes restaurācija

Nostiprināta mēteļa iekškabata.

Paduse pēc restaurācijas.

▲ Oderes auduma nostiprināšanai izmantots zīda orgānzais audums, kā pietonēšanai bija jāmeklē kompromiss starp spilgti sarkano, dzelteno, zaļo un melno krāsu.

▲ Aizpildīta un nostiprināta peļu sagrauztā aizdares mala.

radītais mitrums bija izžuvis, mētelim atkal izsūca putekļus, un šo procedūru, restauratore atkārtoja vairākas reizes. Tīrot gan virsaudumu, gan oderes audumu, bija jāstrādā īpaši uzmanīgi, lai dažādie krāsu toņi savstarpēji nesakrāsotos un neveidotu jaunus bojājumus.

“Pieredze ir tā, kas pasaka priekšā, kurā brīdī jāpieņem lēmums tīrīšanu pārtraukt,” atzīst Saulesleja. Auduma mitrināšana, lai arī pavisam neliela, un pēc tam žāvēšana daudzas reizes pēc kārtas ietekmē šķiedras un var pasliktināt vai izmainīt tekstilijas kopējo stāvokli.

Maksimāli saglabā oriģinālo šuvumu

Viens no tekstiliju restaurācijas galvenajiem uzdevumiem ir saglabāt priekšmetu kopumā – nedemontējot, saglabājot oriģinālo šuvumu. “Ja es mēteli izjauktu, odere būtu izņemta un, piemēram, būtu atārdīta arī peļu sagrauztā piedurkne. Es varētu gan labāk un efektīvāk to iztīrīt, gan aizsūt caurumus. Tomēr, saliekot atpakaļ, tas vairs nebūtu tieši tas mētelis, ko saņēmu, šūts ar oriģinālajiem diegiem un vilēm, un senajā roku darbā,” stāsta Saulesleja.

Ja restaurējama objekts ir izgatavots no dažādu struktūru materiāliem un ar sarežģītām detaļām, to attīrīšana un restaurācija ir krietni laikietilpīgāka. Pēc restaurācijas priekšmets nekad nebūs tik skaists un svaigs kā tikko izgatavots. “Tāds nav restaurācijas mērķis. Svarīgi ir veikt konservāciju tādā pakāpē, lai priekšmets varētu pēc iespējas ilgāk saglabāties,” skaidro restauratore.

Kā tikt galā ar caurumiem?

Vairākās vietās, kā iepriekš minēts, peles bija izgrauzušas mēteli lielus caurumus, bet kožu kāpuri sagandējuši virspuses audumu un oderi, jo abas daļas ir austas no vilnas. Restauratore rāda darba procesa attēlu, kur kāds mēteļa virspuses auduma fragments kā nosēts ar diegu galiem. Tie liecina, cik ļoti daudz sīku caurumu ir aizsūts ar diegu un adatu roku darbā.

Mēteļa lielākos caurumus restauratore nostiprināja ar atbalsta jeb dublējamo audumu. Virspuses vilnas audumam viņa izmantoja rūpnieciski ražotu melnu vilnas audumu, bet no villaines izgatavotajai oderei – zīda

▲ Šādi izskatījās putekļsūcēja filtrs, kad restauratore sāka darbu pie auduma attīrīšanas.

organzas audumu, ko pietonēja atbilstoši oderes krāsu paletei. Virspusei un oderei tika izmantotas atšķirīgas caurumu nostiprināšanas un aizpildīšanas metodes, kas izskaidro, kāpēc restauratore izmantoja tik krasi atšķirīgus dublējamus audumus.

Virspuses auduma caurumus viņa aizpildīja, atbalsta jeb dublējamo audumu liekot zem oriģinālā auduma, pēc tam abu audumu malas nostiprināja jeb sašuva kopā ar roku. Ar oderi restauratore rīkojās citādi. “Oderei dublējamo audumu – šajā gadījumā pietonēto zīda orgānzaisu – es apstrādāju ar iepriekš sagatavotu speciālu sintētiskās līmes šķīdumu. Tad es to izžāvēju un liku virsū oderes audumam. Piefiksēju gludinot, pēc tam vēl papildus piesūjoj,” stāsta Saulesleja.

Kožu kāpuru sagrauztās mēteļa oderes nostiprināšana no virspuses nebija izvēlēta tāpēc, ka tā ir iekšpuse, kur priekšmeta estētiskais izskats varētu būt mazāk svarīgs. Kā galveno iemeslu šādi restaurācijas metodei restauratore min to, ka šādi oderi iespējams vairāk pasargāt no jauniem bojājumiem, piemēram, ja mēteli eksponē uz manekena.

Grūti atrast īsto audumu

Tekstiliju bojāto vietu nostiprināšanai izmantotos audumus ir teju neiespējami piemēklēt tieši tādā krāsā kā oriģināls, turklāt atšķiras arī auduma sastāvs. Šajā gadījumā restaurācijas objektam ir izmantots mājās darināts vilnas audums, kura caurumu aizpildīšanai jāpiemeklē rūpnieciski ražojums. “Tā ir liela problēma, jo mūsdienīgi ražots tīras vilnas audums ir retums,” skaidro restauratore. Piedāvājumā esošo audumu sastāvā lielākoties ir

jauktu šķiedru kombinācija, un arī ražošanā izmantotās šķiedras apstrādes metodes ir dažādojušas.

Visbiežāk senu tekstiliju saglabāšanā tomēr nākas izmantot mūsdienīgus materiālus. “Abu audumu atšķirība, protams, ir ļoti liela, un tā ir uzskatāmi redzama, kā tas bija arī suitu mēteļa gadījumā,” atzīst Saulesleja. Risinājums ir mēģināt līdzīgo audumu pietonēt vajadzīgajā tonī ar tekstila krāsām līdzīgi kā dziju, bet ne vienmēr tas izdodas. Iemesls ir jau pieminētā šķiedru atšķirība – jaukta sastāva šķiedras nokrāsojas dažādi. “Tā ir sarežģīta darīšana,” darbu ar dublējamajiem audumiem rezumē Saulesleja

Ja nav pogas, tad nav

Ir dažādi varianti, kā rīkoties, ja restaurējamajam apģērbam nav kādas pogas vai tās ir pavisam sliktā stāvoklī. Ja poga ir zudusi, vispirms restauratore mēģina piemēklēt kaut ko līdzīgu attiecīgajam laika periodam: apjautājas kolēģiem, izskata senlietu tirgu piedāvājumu utt. Ja nevar atrast neko atbilstošu, neko darīt – pogcaurums paliek tukšs.

Nereti poga ir saglabājusies, bet ļoti sliktā stāvoklī. Tā ir netīra, daļēji sadrupusi un zaudējusi savu formu vai, piemēram, tās virspusē zudis tajā veidota raksts u. tml. Ja pogas izgatavotas no metāla, tās ietekmējuši korozijas procesi. “Ja esošā poga ir saglabājama, to attīru, bet atstāju tādā stāvoklī, kāda tā ir,” stāsta restauratore.

Ar pogcaurumiem tekstiliju restauratori rīkojas dažādi: tos gan atjauno, gan tikai nostiprina. Šajā gadījumā svarīgi bija nostiprināt irstošo audumu ap pogu caurumiem un saglabāt vēl esošo oriģinālo pogu caurumu apstrādes veidu.

Rūpīgi tika restaurētas arī piedurkņu malas.

“Tekstils ir sadzīviska lieta. Tāpēc cilvēkiem nereti šķiet, ka par audumu, tā kopšanu, tīrīšanu un saglabāšanu viss ir zināms. Tomēr tik vienkārši tas nav,” bilst Indra Saulesleja. Galvenā problēma – kā saglabāt esošo stāvokli un saglabāt to tādu arī nākamajām paaudzēm, īpaši domājot par mūsdienīgiem tekstilmateriāliem, kuru degradācijas procesi nereti ir ļoti strauji.

SUITU BAGĀTĪGAIS MANTOJUMS APLŪKOJAMS ALSUNGĀ

Restaurētie mēteļi glabājas Suitu mantojuma krātuvē Alsungas Amatu mājas otrajā stāvā. Krātuvi biedrība “Etniskās kultūras centrs “Suiiti”” izveidoja 2014. gadā pēc veikta lauku pētījuma, kura laikā apzināja un dokumentēja suitu vēsturiskajā novadā saglabājušos tautastērpus un citu mantojumu. Šī pētījuma laikā vietējie iedzīvotāji dāvināja biedrībai daudzas senas tekstilijas un priekšmetus. “Cilvēki bija tik ieinteresēti un atvērti, ka mums atdāvināja ne tikai visdažādākās tautastērpa daļas, bet arī dvieļus, galdautus, palagus, segas un daudz ko citu,” stāsta biedrības vadītāja Dace Martinova. Pašreiz krājumā ir ap 400 vienību. Krājumu izmanto rokdarbu meistari un suitu mantojuma pētnieki. Ikvienam interesentam atvērtajā ekspozīcijā var izziņāt suitu novada vēsturi, aplūkot tautastērpus, citas senas tekstilijas un dažādus ikdienā izmantotus priekšmetus.